

URADNIŠTVO V AVSTRIJSKEM DELU ISTRE V 18. STOLETJU

Eva HOLZ

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 4
Znanstveno-raziskovalno središče republike Slovenije Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 18

IZVLEČEK

Cesarica Marija Terezija je začela uveljavljati moderno uradniško ureditev države. Naletela je na odpor visokega uradništva. V letih 1747 do 1749 je obravnavala ravnanje pazinskega glavarja. Ta je bil obtožen tihotapljenja vina, ponarejanja dokumentov in poseganja v vladarske pravice. Bil je tudi v sporu s pičenskim škofom zaradi posesti in z lovranskim kapitljem, ker mu je hotel vsiliti novega člana.

V članku skušam predstaviti razmere, ki so vladale na področju civilnih oblasti, in pa odnos med civilno in cerkveno oblastjo v avstrijskem delu Istre sredi 18. stoletja. V Arhivu Slovenije je na razpolago dovolj podatkov, da se je na njihovi osnovi dalo sestaviti ta prispevek. Gradivo sodi v skupino Reprezentanca in komora za Kranjsko. Govorila bom le o visokem državnem uradništvu. Čeprav je v naslovu omenjena avstrijska Istra, se omejujem le na Pazinsko grofijo. V Valvasorjevem času je pod pazinsko grofijo spadalo šest mest: Tinjan, Bržec, Pičen, Gračišče, Lovran in samo mesto Pazin. Mesto ni bilo obzidano. Grad, ki je bil v mestu, pa je bil zelo velik, zaradi masivne gradnje so ga šteli tudi za trdnjavo. Pomembni so bili še trgi: Boljun, Kršan, Kringa, Lindar, Paz, Šumberg, Žminj, Trviž, Beram. V času, ko je bila Pazinska grofija v lasti kneza Johanna Waikharda Auersperga, so ji pripadla še gospostva: Kožljak, Kršan, Čepić pri Čepiškem jezeru, Belaj in Paz. V grofiji je bil škof, ki je bival v Pičnu, razdeljena pa je bila na 28 fara, ki so bile podrejene pičenskemu, poreškemu, puljskemu in tržaškemu škofu (Valvasor, 1689, 374-375).

Da sem se odločila za predstavitev pazinske grofije, je več vzrokov: na razmeroma majhnem prostoru in v kratkem času le dveh let so se tu izrazito pokazali upravni problemi, s katerimi se je morala spopasti cesarica Marija Terezija, če je želela obračunati s starim načinom uradovanja in obnašanja visokih uradnikov. V Arhivu Slovenije je kar precej aktov, ki se nanašajo na to grofijo, saj je upravno spadala v okvir Kranjske dežele.

Ob dogodkih v letih od 1747 do 1749 se je lepo pokazalo, do kolikšne stopnje se je lahko razvila samovolja nekega visokega uradnika, v našem primeru glavarja

pazinske grofije. Glavarji pazinske grofije so že vsaj od 16. stoletja dalje imeli pomembno vlogo, saj so bili vladarjevi namestniki na vsem ozemlju avstrijske Istre. Ko je deželni knez zaradi fisklanih razlogov v 16. stoletju dajal pazinsko grofijo v zakup, se je dogajalo, da so bili zastavni lastniki tudi pazinski glavarji. Glavarjeva naloga je bila voditi in nadzorovati upravo ter skrbeti za obrambo dežele. Predvsem to zadnje je bilo zelo pomembno, saj je bila avstrijska Istra, razen na vzhodu, obdana z beneško posestjo. Vprašanje meja in razmejitve se je vleklo še iz časov goriških grofov in tudi do propada Beneške republike ni bilo končano. Z razmejitvami so se ukvarjali predvsem pazinski, reški in tržaški glavarji. Če so bili spori večji, pa so ustanovili tudi posebne komisije (Juričić Čargo, 1997, 24, 33, 35, 44-45). Obe strani ob meji sta se pritoževali, da jim sosedje uničujejo pridelek, premikajo mejnike, grozijo na razne načine in zahtevajo, da jim plačujejo desetino (Bertoša, 1983, 44). Tako so v začetku 18. stoletja (1707) poročali, da je okrog tisoč "Avstrijcev" (tj. podanikov avstrijske Istre) iz Tinjana, Kringe, Žminja in Pazina uničilo okrog 0,4 ha njiv s sirkom. Beneški podložniki so se tudi pritoževali, da jim "Avstrijci" grozijo, da morajo plačevati obveznosti pazinskemu glavarju, sicer jim bodo uničili letino in vasi, vole pa odgnali v Pazin. Najtežavnejše so bile razmere v vasi Zamašk, katere ena polovica je pripadala Benečanom, druga pa Avstrijcem. Beneška oblast se je pritoževala in protestirala pri pazinskem glavarju, uspeha pa ni bilo (Bertoša, 1983, 51, 55).

Star način dela in mišljenja je bil med visokim uradništvom še zelo trdno zasidran, je pa le naletel na odpor med izobraženim delom civilnega prebivalstva in pri cerkveni oblasti, pri pičenskem škofu in lovranskem kapitlju. Ta način mišljenja in dela zelo lepo odraža razmišljanje in obnašanje takratnega pazinskega glavarja Martina de Terzija. De Franceschi navaja, da je bil pazinski glavar od 1739 do 1757 (De Franceschi, 1963, 120).

Kot vemo, in je zgoraj tudi na kratko omenjeno, je imela pazinska grofija zelo burno preteklost. V času cesarice Marije Terezije se je začelo oblikovanje moderne uradniške države. Meje med posameznimi vejami cerkvene in posvetne oblasti v začetku še niso bile povsem jasne, in to je povzročalo vrsto težav, posebno če k temu prištejemo še privajene načine obnašanja visokega uradništva. Kakšno je bilo obnašanje tega uradništva, lahko razberemo iz pritožb, ki so se nakopičile na račun takratnega pazinskega glavarja. Njegovo relativno samostojnost in samovoljnost je pogojevalo dobro sodelovanje s trenutnim lastnikom pazinske grofije, to je bil v času, o katerem govorim, markiz de Priè. Glavar je posegal na različna področja življenja v grofiji. Ob urejanju civilnih zadev, predvsem pri kazenskem postopku, je temeljito posegel v vladarjeve pravice. Zapletel se je v spor s pičensko škofijo. Nekatere probleme je reševal na zelo izviren način, saj je imel v pisarni zaposlenega tudi zelo spretnega ponarejevalca pisav. Da je svoje uradovanje ocenjeval kot neke vrste privatno zabavo, lahko sklepamo tudi po tem, da je ob koncu svoje uradniške

kariere v pazinski grofiji odnesel s seboj vse ključne dokumente in s tem še bolj zapletel težave, ki jih je povzročil. Verjetno je bil to res izjemen primer uradovanja, vendar pa je obstajal in nam danes zelo nazorno prikazuje razmere v državi, v kateri se je začel uveljavljati nov sistem uprave. Na cesaričina pisma je glavar zelo spretno odgovarjal, saj je bil prekaljen uradniški maček, ki je uradniško službo opravljal že 29 let.

Uradovanje ali goljufije in samovolja pazinskega glavarja Martina de Terzija

Martin de Terzi, ki je bil pazinski glavar v času, ko je v avstrijskem cesarstvu zavladata Marija Terezija, je na svojem ozemlju, v pazinski grofiji, uradoval še popolnoma v stilu starih visokih uradnikov, ki so si privoščili kar precej svobode in še več samovolje.

Tihotapljenje vina v avstrijski del Istre je bilo gospodarska panoga, s katero se je ukvarjal marsikateri visok uradnik, pa tudi plemiči je niso zametavali. S to dejavnostjo se je dalo precej zaslužiti, delo pa je bilo olajšano, če so imeli tihotapci zaveznike na pravih mestih v upravi. S tihotapljenjem vina oziroma s ponarejanjem njegovih dokumentov se je ukvarjala vsa družina de Terzi, od očeta Jurija (Georigo), njegovih sinov do zeta. Najpomembnejša oseba v tej verigi je bila pazinski glavar Martin de Terzi. Ta je svojim ljudem, predsem svaku Lovrencu Ruskiću (Lorenzo Ruscich), ki je živel v Lovranu, preskrbel bianco listine s svojim podpisom, ki so jih sorodniki nato primerno opremili. Neposredno pa so se s tihotapljenjem ukvarjali podložniki od Voloske od Bržeca. Kadar pa je bilo povpraševanje veliko in je posel cvetel, so se stalnim tihotapcem pridružili še trgovci, ki so trgovali po morju. Vino iz Dalmacije in beneške Istre je opremljeno s ponarejenimi spričevali prihajalo na Reko in v Trst.

Večina vina, ki je npr. leta 1741 prispelo v Trst, je bilo tujega izvora in opremljeno s ponarejenimi spričevali. Pri ponarejanju podatkov so sodelovali baron Gerolamo Brigido iz Trsta, pazinski glavar Martin de Terzi in neki Vlach, ki pa v dokumentu ni natančneje označen. Iz ohranjenih podatkov pa je očitno, da trgovci tako velikih količin vina niso mogli prodati. Podatki pa so taki.

30. maja je patron Sferza uvozil 120 baril vina iz Tinjana. Atest je dal pazinski glavar Martin de Terzi.

9. junija je prav tako iz Tinjana uvozil patron Anton Rafaeli 55 baril vina. Tudi tokrat je dal spričevalo Martin de Terzi.

15. junija od zgoraj imenovanega podpisano od Lovrenca Ruskića iz Lovrana 55 baril lovranskega vina.

18. junija je patron Andrej Zupar kupil od imenovanega Lovrenca Ruskića 110 baril lovranskega vina.

19. junija od imenovanega Jurija Zuparja 60 baril lovranskega vina.

Skica dežel v letu 1754 (Priročniki, 369)

22. junija je Lovrenc Ruskić prodal patronoma Mateju (Mattio) in Andreju Mavriću (Maurich) 50 baril lovranskega vina.

23. junija je Lovrenc Ruskić prodal patronu Mateju Blaziniću (Mattio Blasinich) 60 baril lovranskega vina. Istega dne je tudi glavar de Terzi prodal Antonu Rafaelu 50 baril tinjanskega vina.

24. junija je isti prodal patronu Antonu Vidoviću (Antonio Vidouch) 100 baril vina iz Gračišća, glavar de Terzi prav tako patronu Antonu Vidoviću 120 baril pičenskega vina.

6. julija je glavar de Terzi prodal patronu Antonu Rafaelu 50 baril pazinskega vina.

10. julija je glavar prodal Petru Sferzi (Pietro Sferza) 25 baril tinjanskega vina.

11. julija proda Lovrenc Ruskić Juriju Zuparju 50 baril lovranskega vina.

16. julija je imenovani prodal Mateju Blaziniću 65 baril lovranskega vina.

17. julija je glavar de Terzi prodal patronu Giou Laitnerju 75 baril tinjanskega vina.

24. julija je Anton Vidović prodal patronu Antonu Rafaelu 50 baril pazinskega vina.

27. julija je Gio Laitner prodal Andreju Vidoviću 120 baril pičenskega vina.

28. julija je Anton Rafaeli prodal Antonu Vidoviću 60 baril pičenskega vina.

V dveh mesecih so tako prodali in preprodali 1085 baril vina.¹

Podobno je bilo tudi na Reki. Tako je patron Michele Risaz Weisgraber, ki je stanoval na Reki, kupil od gospoda grofa Batiialla iz Labina (beneška Istra) za 200 in več bark vina. Pri tem uvozu ni bilo težav, ker je dobil od prijatelja pazinskega glavarja Terzija potrdilo, da je vino iz Tinjana. Podobno je posloval tudi patron Franza iz Voloske, brat kanonika iz Kastva, ki je sodeloval z gospodom Pepetom (Giuseppom) Minolinom, in gospa Vedona Bigati z Reke. V svojih gostilnah so prodajali vino, ki jim ga je z otoka Krka prodajal gospod Bonmartini.

Glavni tihotapci z dalmatinskimi vini so bili člani družine de Terzi. Dalmatinsko vino so pritihotapili preko Ike in mu dali spričevalo, da je pridelano v njihovih lovranskih vinogradih. Točili so ga v svojih reških gostilnah.

Podložniki iz Mun in drugi podložniki s Krasa ter okolice Pivke so tihotapili vino iz beneške Istre. To je bilo vino iz Motovuna, Grimalde, Kort, okolice Buj in Buzeta. Tudi ti so si pri svojem delu pomagali s ponarejenimi spričevali o poreklu vina. Beneški predstavniki so si dali plačati izvoz po 24 florintov. Baron Giuseppe d'Argento je lahko opazoval, kako so v Motovunu izdajali spričevala za izvoz vina v avstrijski del Istre in s tem zelo dobro zaslužili. Motovunski župan je z veseljem izdajal dovoljenja za izvoz vina, bil pa je mnenja, da "bi še osli morali vedeti, kaj se dogaja na mejnih postajah Klanec in Starada". Pazinski glavar je svojim uradnikom

¹ Primorska barila je v 18. stoletju vsebovala 66,3 litre, beneška barila pa je v 19. stoletju vsebovala 64,385 litra (Vilfan, 1954, 52 in 56).

dovolil, da so izdajali spričevala za tuja vina za plačilo 24 soldov. Ni ga brigalo, ali izdajajo uradniki prava ali ponarejena potrdila. V svoji pisarni je zaposlil celo uradnika, ki je zelo spretno ponarejal pisave, predvsem glavarjevo.

Mesarji iz Pazina in pazinske grofije so v beneško Istro tihotapili tako meso kot tudi malo in veliko živino.

Drugo področje, na katerem je pazinski glavar gospodaril dokaj čudno, je bilo že omenjano ponarejanje pisav. To je zapletlo marsikatero premoženjsko in zapuščinsko pravdo. Andrej Petković (Petcouich), ki je znal ponarejati pisave in ga je glavar toleriral v svoji pisarni, je razen glavarjeve ponarejal tudi pisavo uradnika Antona Pucića (Pucich) in poduradnika Antona Milosića (Millossich). Ponarejal je tudi pisave strank, ki so se zaradi urejanja dedovanja in raznih premoženjskih vprašanj obračale na glavarjevo pisarno. Tako je Petković ponaredil del dokumenta, s katerim bi morali urediti premoženjski spor med dvema strankama. Ena od strank, gospa Barbara Tagliapietra, ki se je medtem preselila v Furlanijo v Cervignano, je to goljufijo prijavila pazinskemu glavarju. Ta pa je ponarejevalca kaznoval le z navadnim ukorom.

Mesto in grad Pazin (Valvasor, 374)

Na ozemlju pazinske grofije si je de Terzi prilastil tudi oblast, ki je sodila le vladarju, namreč odločanje o pravici svobode gibanja (*salvus conductus*) za nekatere zločince. Določal jim je tudi hišni pripor, ki pa ga obsojenci večinoma niso upoštevali.

Gašperju Festi (*Gasparo Festa*), prestopniku in dvojnemu morilcu, je glavar določil svobodo gibanja, in tako je bil zločinec lahko doma. Jakob Blasoić (*Giacomo Blasoich*) iz Pićna je bil spoznan za krivega različnih prekrškov. Glavar mu je najprej odobril svobodo gibanja za tri mesece, nato pa ga je postavil za korporala na pazinskem gradu. Nato je ta uradnik, ki je zagrešil tatvino, prišel še v službo k tobačnem monopolu v Ljubljani. Moral pa bi priti še enkrat pred sodišče zaradi uboja sluge gospoda doktorja *Giuseppa Cavalierija* z Reke.

Od zagrešenih ubojev so znali pazinski glavarji kovati precejšnje koristi. Ko je pred 20 leti Jure Klanjec (*Giure Clagnez*), podložnik Bresta, ubil brata, ga je takratni glavar Danielle Callo zaprl. Ko mu je morilec plačal približno 200 škudov, ga je izpustil in poslal domov. Glavarjev naslednik Antonio Diuinich je istemu prestopniku najprej naložil težko zaporno kazen, nato pa mu je še določil znatno denarno kazen. De Terzi pa je tega človeka oprostil, nato ga je zaprl in ko mu je plačal 200 dukatov, ga je spustil na svobodo, vendar brez izreka oprostilne sodbe ali spregleda.

V primeru incesta je glavar de Terzi obtoženima naložil 20 dukatov kazni. Obtožena sta bila iz Pićna. Župan Pepe (*Giuseppe*) Ferbula se je pri svoji obsodbi zgledoval po pazinskem glavarju. Od obtoženih je zahteval sod vina in kravo ali pa obljubo, da mu bosta dala kravo v enem letu.

Jernej Primuč (*Bartolomio Primuch*) je na pazinskem ozemlju ubil *Mattio Velana*. Kot kazen za ta umor mu je glavar de Terzi dal na izbiro tri možnosti, da najame moža, ki bo namesto njega stražil vrata pazinskega gradu, da plača toliko, kolikor stane oskrba enega vojaka, ali pa da gre za dve leti v zapor. Če bi bil sodni proces normalen, bi bil Primuč obsojen na smrt.

Neki tinjanski podložnik je pobil beneškega vojaka, ki je iz Poreča v Brest nesel pošto. Tudi temu je dal de Terzi na izbiro, ali bo dve leti plačeval vojaka, ki bo stražil pazinski grad, ali pa bo šel za štiri leta v ječo. Tudi ta zločin je bil vreden smrtno kazni.

V odnosu do predstavnikov beneškega dela Istre je bil de Terzi zelo domač. Na beneški strani se je prevelika domačnost s predstavniki avstrijske Istre štela že za izdajstvo. Terzi je zelo pogosto vabil v Pazin predstavnike beneškega dela Istre in jih sijajno gostil. Za tako početje je imel dobre vzroke. Avstrijski cesarski dvor je prepovedoval pošiljati na beneške galeje kateregakoli kaznjenca iz avstrijske Istre. Pazinski glavar pa je počel prav to. Imel je zvezo s Porečanom Tiberijem Raguzijem, ki je sporazumno z beneškimi oblastmi spravljal na beneške galeje ljudi, ki jih je de Terzi obsodil. Raguzi je za vsakega kaznjenca dobil 60 dukatov, od tega je polovica

pripadla pazinskemu glavarju. Na galeje je de Terzi obsojal svoje podanike zaradi preteпов in kraj. Prav tako je na beneške galeje obsojal tudi beneške podložnike, če jih je zalotil na avstrijskem ozemlju, ne glede na to, ali so naredili kakšen prekršek ali ne. Tako je zahteval od tinjanskega župana, da takoj prežene s svojega ozemlja Tomo Sinosića, beneškega podložnika, ki se je zatekel na to ozemlje in ni povzročal nobenih težav. Sinosić tako ni imel možnosti izkoristiti pravice do zatočišča. Zaradi različnih izsiljevanj je bil prisiljen odpotovati. Glavar mu je grozil tudi s tem, da ga bo predal beneškim oblastem. Še posebno dosledno je de Terzi preganjal pobegle kaznjence z galej.

Zelo različno se je godilo tudi dvema znanima tatovoma iz beneškega dela Istre. Glavar je enega obsodil na galeje, drugega pa je, ko je ta mastno plačal za svojo svobodo, oprostil vsake krivde. Glavar je to oprostilno sodbo prikazal tako, da je bil prekršek drugemu tatu podtaknjen, ker naj bi bil v času ropa v Puli.

Gergo Fusić, ki so ga lovili Benečani in se je skušal skriti na pazinskem področju, je bil okrutno umorjen na tinjanskem ozemlju v bližini cerkve sv. Tomaža. Morilci so truplo prenesli na beneško stran in ga nepokopanega pustili na pragu pokojnikove hiše. Nato so pobili in skuhalo ter spekli vso njegovo domačo živino in popili vse vino. Na avstrijskem ozemlju še ni bilo zločina take vrste. Čeprav so poimensko vedeli za zločince, eden od njih je bil tudi korporal iz Tinjana, ti niso bili kaznovani.

Vdova po pokojnem Mateju Siroviću je doma rodila otroka, ki ga je spočela s svakom duhovnikom. Glavar jo je poslal v beneški del Istre, da bi pri poreškem županu služila za dojiljo. Zaradi prijateljstva med de Terzijem in poreškim županom ji niso sodili. Župan jo je zelo cenil in vsa njegova družina tudi. Glavar de Terzi je zato z javno izjavo odločil, da jo morajo vsi pustiti pri miru ter da naj znova stanuje s svakom v isti hiši. Nad to ralsodbo so se vsi zgražali.

Pazinski glavar se je spuščal tudi v donosne lesne kupčije z Benečani. Beneška oblast je v 18. stoletju že ljubosumno čuvala svoje gozdove v Istri. Vsako leto so debela zaznamovali s pečati države sv. Marka. Kazen za sekanje je bilo veslanje na galejah. Po beneških podatkih naj bi okrog dvajset družin iz avstrijskega dela Istre sekalo hraste na beneškem delu, lomili naj bi tudi veje za krmo živini in kosili na beneški strani. Čuvaje pa so baje tako prestrašili, da "ne vidijo in ne slišijo nič". Les so "Avstrijci" uporabljali za kurjavo, lepe kose pa so prodajali sodarjem (Bertoša, 1983, 55). Tudi avstrijska stran je prepovedovala, da bi beneški strani prodajali les, ki bi bil primeren za gradnjo ladij. Kljub tem prepovedim bi avstrijska država na tem področju le težko dobila dovolj dobrega lesa za gradnjo. Pazinski glavar de Terzi se na cesarske prepovedi ni oziral in je na veliko prodajal les na beneško stran. Tako je povsem opustošil cerov gozd pri Žminju in ob tem ogromno zaslužil. Les je večinoma kupoval patron Angelo Biondo v Rovinju. Govorilo se je, da je cer patrona Bionda zavarovan za 100 cekinov proti požaru ali kakšni drugi nesreči. Podložnik v tem času ni smel posekati niti debela, da bi si popravil razpadajočo hišo.

Pazinski grad (Monarhija, 269)

Tudi pri reševanju zapuščinskih zadev se je znal glavar de Terzi dobro okoristiti. Andrej Franković se je po smrti Simona Runka zapletel v spor z njegovimi dediči zaradi neke njive. Spor je prišel pred glavarja de Terzija potem, ko je Franković s Kranjske že prejel zanj ugodno odločitev. Ta odločitev je spodbijala glavarjevo rešitev. Terzi je zato od župana Kringe, kjer se je vse to dogajalo, zahteval, naj da Frankovića zapreti in ga uklenjenega, hkrati z njegovimi delavci, pripeljati v Pazin. Frankovića so v lastni hiši napadli oboroženi ljudje. Ob tem napadu je Sime Radetić do smrti ustrelil njegovega sina, ženo in snaho pa večkrat ranil, sam Franković je bil težko ranjen v roko. Sime Radetić je pobegnil, Franković pa si iz strahu pred glavarjem ni več upal stanovati v lastni hiši.

Kmečka hiša v pazinski okolici (Monarhija, 209)

V času glavarstva de Terzija se je v Pazinu zgodil tudi umor iz ljubosumja. Ljubosumna žena pazinskega mesarja je svoji tekmici, hčerki opekarja iz Kršana, prisegla maščevanje. Najela je dva morilca. Ta dva sta žrtev počakala na cesti, jo pretepla s palico, jo ustrelila v oči, da je oslepela, nato pa sta jo še slekla do golega. Žrtev je čez nekaj ur umrla. Glavar ni ukrenil ničesar, čeprav je bil eden od morilcev znan, saj je bil sluga gospoda Belasića iz Pazina.

Nad samovoljo, ki si jo je privoščil pazinski glavar Martin de Terzi, se je grofu Haugwitzu na Dunaj pritožil dr. Giuseppe Cavalieri z Reke. V pritožbi, ki jo je poslal na Dunaj v začetku leta 1747, je navedel vrsto različnih prekrškov: spodbujanje tihotapljenja beneškega vina v avstrijski del Istre, tihotapljenje mesa ter velike in

male živine iz avstrijskega dela Istre v beneški del, izsekavanja gozdov v pazinski grofiji in prodajo gradbenega lesa v Rovinj, prodajo ujetnikov in avstrijskih kaznjencev na beneške galeje, korupcijo, ponarejanje dokumentov in zelo širokosrčen odnos do roparjev, pretepačev in morilcev. Ko je ta pritožba, ki je podrobno opisovala posamezne dogodke, prišla do grofa Haugwitza, je le sprožila reakcijo na dvoru. Cesarica je zahtevala odgovore na nekatere najbolj kričeče krivice. Baron d'Argento je bil prav v tem času v Padovi, zato se je moral te neprijetne naloge lotiti reški glavar Franz Karl Hohenwarth. Ker se je ustrašil, da bodo Cavalierijeve obtožbe vrgle slabo luč tudi na njegovo uradovanje, je najprej spregovoril o tem, da je že 30 let zvest državni uslužbenec. Po svojih najboljših močeh se je trudil pri urejanju in vodenju tistega dela poslovanja, ki je sodilo v njegov delokrog. Pri svojem delu ni nikoli posegal v vladarjeve ali v cerkvene pravice. Pritožbo je natančno prebral in bil do nekaterih trditev skeptičen. Pozoren je bil na tri elemente. Prvi je bil tihotapljenje vina v avstrijski del Istre in sodelovanje pazinskega glavarja pri tem; pustošenje lastnih gozdov in prodajanje dobrega trdega lesa Benečanom; prepovedan izvoz velike in male živine iz avstrijskega dela Istre v beneški del, ki je prizadel državno blagajno. V drugo skupino prekrškov je štel de Terzijevo poseganje v vladarjeve pravice. To se je dogajalo, ko je pazinski glavar samovoljno odločal o podeljevanju svobode gibanja različnim morilcem, roparjem in podobnim zločincem, ki bi bili sicer obsojeni na smrt. Tretjo skupino pa je po njegovem mnenju predstavljal glavarjev nemaren odnos do roparjev, morilcev in krvoskruniteljev, ki so jo odnesli le z odkupnino. Sem je spadalo tudi prodajanje kaznovanih avstrijskih podložnikov na beneške galeje, kar je avstrijski cesar prepovedal, pa tudi preganjanje beguncev, ki so z beneškega dela Istre prišli na avstrijski del. Prav tako ni mogel mimo ponarejevalca pisav, ki ga je glavar trpel v svoji pisarni. Bil je mnenja, da bi se moralo za ta prekršek pozanimati višje deželno sodišče, ki bi moralo tudi pregledati denarno poslovanje.

Po njegovem mnenju bi reško glavarstvo bilo sposobno ustaviti tihotapljenje vina, mesa ter male in velike živine in izsekavanje gozdov. Za voditelja tega dela pa po njegovem mnenju ne bi bil primeren baron Giuseppe d'Argento (bivši reški glavar), ker živi na 80 laških milj oddaljenem posestvu Kršan ob beneški meji, ker je v tem času itak odpotoval v Padovo in ker je iz Cavalierijevega poročila očitno, da je bil priča tihotapljenju. Namesto njega bi to mesto prevzel kar on sam, sedanji reški glavar Hohenwarth, če mu vladar odobri 10 fl dnevni stroškov, zapisnikarja, ki mu bo plačal 7 fl poleg stroškov, tako je bil navajen do sedaj, kadar je sodeloval v kakšni dvorni komisiji. Po njegovem mnenju bi tihotapljenje vina ustavila novo imenovana komisija. Kameralnim uradnikom v Trstu, Devinu, Klancu, Staradi, Trnovem, Jurišičih, Voloski, Kastvu in na Reki bi bilo treba ukazati, da od sedaj dalje naslednja tri leta zahtevajo od dobaviteljev vina originalna spričevala in ateste za uvoženo vino. Te papirje bi bilo treba predložiti reškemu glavarju, prav tako pa tudi povzetke

o tem, kdo je uvozil vino, koliko ga je potovalo mimo posameznega urada in kdaj se je to zgodilo. Oddajo ekstrakta od prodanega vina bi bilo treba zahtevati tudi od jezuitskega kolegija na Reki, od kastavskega glavarja, od samostojnega pazinskega kapitlja, od pičenskega škofa, od uradnikov v Pazu, Čepiću, Belaju, pa od barona Brigida, od pičenskega kapitlja in od far, ki ležijo v bližini Pazina. Tako bi se dalo ustaviti to veliko tihotapljenje, vino bi potovalo po pravih poteh in država bi prišla do svojega davka.

Na vse obtožbe in na predloge reškega glavarja je cesarica Marija Terezija 11. julija 1747 zahtevala, da se pazinski glavar Martin de Terzi sam preda oblastem. Če se bo pojavil na Reki ali v kakšnem drugem mestu, pa ga morajo ujeti. Dokler se to ne bo zgodilo, je moralo to povelje ostati tajno. Deželni upravnik Pietro Felice de Denaro je 22. julija 1747 odgovoril cesarici, da je njen ukaz prejel, vendar pa glavarja de Terzija ne najde, razen tega pa ga tudi ni sposoben aretirati in poslati v Ljubljano. Sam glavar Martin de Terzi je 23. julija 1747 pisal cesarici, da je zaprt na ljubljanskem gradu. Ker je bil prepričan o svoji nedolžnosti, je cesarico ponižno prosil, da mu zapor na ljubljanskem gradu blagovoli spremeniti v domači zapor (AS. - RK., 138).

Vendar pa s tem uradniške kariere Martina de Terzija še ni bilo konec. V letu 1751 ga znova srečamo, ko nastopa kot prisednik v reškem glavarstvu. Kot upravnik markiza de Priè naj bi najbolje poznal gospodarske razmere v pazinski grofiji in tako postal svetovalec pri prizadevanjih centralnih oblasti za gospodarski dvig grofije (Faber, 1997, 315).

Spori med cerkveno in civilno oblastjo v času pazinskega glavarja Martina de Terzija

Spor s pičenskim škofom zaradi meja

Pazinska oblastnika, lastnik pazinske grofije markiz de Priè in pazinski glavar Martin de Terzi, sta se zapletla v dolgoleten spor s pičenskim škofom. Šlo je za razmejitev med pazinsko posestjo in posestjo pičenske škofije, to pa je pomenilo tudi pravico izvajanja oblasti na določenem ozemlju.

Maja leta 1747 se je tedanji pičenski škof Bonifacij Čekoti (Cecotti) pritožil cesarici Mariji Tereziji in razložil vse težave, ki mu jih povzročata markiz de Priè in pazinski glavar Martin de Terzi. Ko mu je leta 1740 cesarica podelila pičensko škofijo, je pazinskemu glavarju ukazala, da mora opisati vso lastnino pičenske škofije, tako premično kot tudi nepremično. Ko sta se škof in pazinski glavar srečala, je škof spoznal, da med dokumenti manjkajo pomembne listine. Predvsem je želel dokumente o razmejitvi med vasmi Škopljak in Tupljak na eni strani in Krbunami, Brdom in Čepićem na drugi strani. Ker prebivalci teh vasi niso poznali jasne

razmejitve, so bili med tema dvema skupinama vasi pogosti spori, spopadi in tudi poboji. Ker glavar škofu ni hotel izročiti teh listin, mu je onemogočil, da bi spore razsojal na miren način. Drug prav tako važen problem, ki ga je povzročil in zapletal pazinski glavar, je bil odnos med škofom in župani njegove dieceze. Župani so že od pamtiveka sodelovali pri vsaki škofovi odločitvi, ki je zadevala podložnike pa tudi duhovnike. Pazinski glavar pa je škofu onemogočal to sodelovanje in tudi tako oviral mirno reševanje sporov. Pazinski glavar je skušal pridobiti nadzor tudi nad duhovščino, saj se je škof pritoževal, da posega v sojenje duhovnikom, da dlakocepi in skuša zmanjševati njihovo krivdo. Navajal je primer nekega vikarja, ki bi moral biti obsojen zaradi konkubinata, kraj in drugih malopridnosti, pa mu je pazinski glavar omogočil pobeg. Zaradi takih razmer je škof prosil cesarico, naj ukaže pazinskemu glavarju, da mu izroči spise o mejah in naj mu omogoči pravico, da se mu podredijo župani.

Lovran (Valvasor, 346)

Julija 1747 je bil Martin de Terzi zaprt na ljubljanskem gradu, kasneje se je znašel na Reki, vendar pa to razmer ni uredilo, ker je pomembne knjige in listine odnesel s seboj. Spor se je tako vlekel še vse leto 1747. Pazinski vikar je v septembru tega leta sporočil cesarici, da ne more priti do zahtevanih dokumentov, ker jih ima bivši pazinski glavar ali pa ima ključ do prostora, kjer so spravljani. Iskanje dokumentov se je vlekel vse leto 1748, po do sedaj znanih podatkih je postalo živahnješe v letu 1749. Junija tega leta je pičenski škof pisal cesarici. Tokrat ni jadikoval le zaradi neurejenih meja, pač pa je hotel razčistiti tudi vprašanje plačevanja davka in kontribucije Kranjski. V Ljubljani škofov odposlanec ni našel nobenih jasnih podatkov, da bi morala škofija plačevati te obveznosti. Znano je bilo le to, da je pičenska škofija, ki je obstajala od Karla Velikega in je bila tedaj dokaj bogata, postopoma zabredla v ekstremno revščino. Škof je bil prepričan, da je bil bivši pazinski glavar njegov osebni sovražnik in prav tako tudi sovražnik njegove škofije. Glavar se ni podrejal nikakršnim ukazom, pač pa mu je povzročal le skrbi in težave. Škof je želel, da mu novi administrator pazinske grofije baron Brigido pošlje dokumente o tem, ali bi morala škofija plačevati davek in kontribucijo, prav tako pa je želel tudi spise o razmejitvi, ki jih še vedno niso našli.

Administrator pazinske grofije baron Brigido je bil zadolžen za razmotavanje tega klopčiča obtožb. Moral bi najti originalne dokumente, ki bi govorili o tem, ali je pičenska škofija dolžna plačevati davek in kontribucijo, in seveda dokumente o razmejitvi. Našel je verodostojne priče, ki so potrdile, da so dokumenti o razmejitvi obstajali, da pa je vse to odnesel bivši glavar s seboj. Reprezentanca za Kranjsko je zato v avgustu leta 1749 od bivšega pazinskega glavarja, ki je sedaj živel na Reki, v cesaričinem imenu zahtevala, naj pazinskemu arhivu končno vrne listine in dokumente, s katerimi bi uredili vprašanje meja in tudi druge javne in privatne probleme v grofiji. Martin de Terzi je na vse to odgovoril še v avgustu. V ponižnem pismu, ki ga je naslovil na cesarico, se je zelo spretno izmikal odgovornosti in dokazoval, da je vrnil vse dokumente, ki so naštetih na spisku. O vprašanju meja pa je sporočil, da so bili že leta 1740 narejeni izvlečki, ki jih je zahtevala cesarska komisija, in naj jih torej iščejo med akti te komisije. Poleg tega pa je še skromno pripomnil, da ima v rokah vrsto podatkov ne le o pazinski grofiji, kjer je bil glavar deset let, pač pa tudi o mestu Reki, kjer je bil petnajst let cesarski pisar, in o Kastvu, kjer je bil štiri leta glavar.

Terzijev odgovor je cesarica poslala tudi administratorju pazinske grofije baronu Brigidu. Ta ga je ročno dopolnil s svojim mnenjem in izkušnjami. Cesarici je zatrdil, da ne verjame Terzijevim izjavam o tem, da je vrnil vse dokumente po spisku. To je bil po njegovem le izgovor, saj je Terzi kot star uradniški maček zelo dobro vedel, da v tistem spisku niso navedeni pomembni dopisi. Molčal je o dokumentih, ki jih je prejel, ko je bil še pazinski glavar, in so se nanašali na zadevo umrlega oskrbnika Slokovića, deloma so morali biti tam tudi urgentni dopisi iz Ljubljane in Gradca.

Baron je prav tako dvomil tudi o tem, da bi bivši glavar lahko sporočal, kaj se nahaja v katerem delu pazinskega arhiva, ker tam nič bistvenega ni. Kar se pa tiče glavarjeve želje po specifikaciji zahtevanih spisov, je baron predlagal, da bi pod prisego zaslišali uradnika pazinske grofije Antona Pucića. On je beležil listine, ki si jih je Terzi prilastil, in je bil edini, ki je lahko natančno določil sporne listine, ki bodo tako morale priti na dan. Baron je bil tudi mnenja, da so podatki, ki jih je Terzi našteval v zvezi s svojo uradniško službo, povsem odveč. Devetindvajset uradniških let mu je očitno dalo neko posebno domišljavost. Novembra je baronovo mnenje podprl tudi pičenski škof. Cesarica pa je tega meseca zahtevala od barona, naj končno pridobi potrebne dokumente, ki govorijo o razmejitvi med sprtimi vasmi.

Na pazinskem gradu so 21. novembra 1749 v cesaričinem imenu pod prisego zaslišali uradnika Antona Pucića. Zaslišanju sta prisostvovala pazinski administrator baron Brigido in pazinski vikar. Anton Pucić je potrdil, da ve, da ima Terzi poleg dokumentov, ki jih je vrnil, še spisek, ki mu ga je po običaju zapustil prejšnji glavar gospod Zanchi. Imel je tudi dokumente, ki so govorili o sodnih okoliših dežele, vezano knjigo, v kateri so bile opisane meje, dokumente iz graške pisarne, knjigo o mejah, ki jo je dobil od pokojnega gospoda Lucia Belasića (Bellassicha), kopijo o dveh prodajah v grofiji, prepis oprostitev prednikov sedanjih kmečkih podložnikov te grofije za dogovorjeno vsoto 1303 fl in 20 kr. Od gospoda Slokovića je imel knjigo, v kateri je bil zapisan urbar podeželja, in še druge spise. Pucić je tudi potrdil govorice o tem, da je glavar iz Ljubljane prejel latinske prevode prepisov iz neke nemške knjige, ki so govorili o privilegijih in oprostivah. Bil je mnenja, da ima Terzi vse te dokumente doma. Dokument o zaslišanju je baron Brigido poslal cesarici. S pomočjo tega zaslišanja in pomočjo pazinskega vikarja so rekonstruirali manjkajoče dokumente. Poleg že večkrat omenjenih in tako zelo iskanih je bilo še več takih, ki so govorili o javnih in privatnih razmerah v grofiji, dokumenti o sporih in prerekanjih z Benečani, pa tudi dokumenti, za katere ne bi bilo prav, da bi se porazgubili v privatnih rokah. Baron je zato znova rotil cesarico, naj Terzija prisili, da bo dokumente vrnil. Terzi bi moral vrniti tudi listine, ki jih je že prej prejel od posameznikov, ki so jih ti pobrali iz arhiva, prav tako pa tudi izvlečke, ki jih je urgentno zahtevala komora, kajti stroške za to delo je plačala pazinska grofija, ki je plačala tudi komorne uradnike, ki so to delo opravili. Ob tem bi moralo biti tudi označeno, kdaj in koliko so plačali. Papirji so torej pripadali uradu v Pazinu in ne bivšemu pazinskemu glavarju.

Decembra 1749 je stanovska oblast iz Ljubljane pisala bivšemu pazinskemu glavarju na Reko, da naj brez izgovorov in brez odlašanja vrne zahtevane dokumente baronu Brigidu. Istega dne je tudi cesarica opozorila barona, da še vedno ni dokumentov, ki jih ima Terzi. Končno je v decembru odgovoril tudi Terzi in povedal to, kar so že vsi vedeli, da dokumenti, ki jih v pazinskem arhivu ni, obstajajo. Ni pa nič omenil, da jih namerava vrniti (AS. - RK., 138).

*Lovran (Monarhija, 39)***Spor z lovranskim kapituljem**

Lovranski župnik in lovranski kapitelj sta se za svoje pravice kregala s trenutnim lastnikom pazinske grofije markizom de Priè in pazinskim glavarjem Martinom de Terzijem. Markiz de Priè si je lastil pravico varstva in prezentacije kanonikov lovranskega kapitlja. Spor je izbruhnil, ko je markiz postavil na izpraznejno mesto v lovranskem kapitulju duhovnika Francisca Terzija, bratranca pazinskega glavarja. To se je zgodilo v letu 1747. Lovranski kapitelj se je temu imenovanju upiral na vse načine, pritožil se je tudi škofu v Pulo in nunciatu na Dunaju. Še največ pa je dosegel s počasnim uradovanjem, z zavlačevanjem z odgovori in z izmikanjem. Cesarica se je odločila, da bo v septembru 1747 poslala v Pazin barona Giuseppa Benvenuta d'Argenta, ki naj reši ta spor. Baron je imel pravico določiti dan, na katerega bi morali priti kanoniki in župnik v Pazin, da bi se pogovorili in težave razrešili.

Lovranski kanoniki in župnik so takoj ugovarjali imenovanju barona d'Argenta. Svoj ugovor so utemeljili s tem, da baron ni dovolj samostojna in zaupanja vredna oseba, ker je dobil od markiza de Priè v fevd Kaščergo in je zato v svojih odločitvah odvisen od njega. Prav tako so bili ogorčeni nad imenovanjem doktorja Francesca Luksetiča (Luxeticha) za zapisnikarja, saj je bilo splošno znano, da je znan ponarjevalec. Zato je bil v Gradcu obsojen na leto dni zapora, ki ga je odslužil v

Ljubljani. V svoji pritožbi so zahtevali, da naj se problemi, ki jih pazinski glavar zavlada, rešujejo pred deželnim sodiščem v Ljubljani.

Z različnimi nujnimi opravili so se opravičili, da niso mogli na dan, ki ga je določil baron d'Argento, priti v Pazin. Eden od članov kapitlja je imel opravke na Reki, eden je bil zadržan zaradi hudih domačih razmer, tretji je bil obtožen nasprotovanja sklepom kapitlja, župnik pa je moral skrbeti za zaupane mu duše.

Ker zadeve niso stekle tako, kot je cesarica pričakovala, ji je baron d'Argento pojasnjeval, kako so nastali spori in nesporazumi med lastniki pazinske grofije in lovranskim kapitljem. Začetek sporov je segal v leto 1678, ko je knez Ferdinand Auersperg kot pazinski grof in predstavnik izvedel volitev kanonikov. Nasprotje je sedaj izbruhnilo med lovranskim župnikom Jakobom Cercičem (Giacomom Cercichem) in markizom de Priè, sedanjim lastnikom pazinske grofije, ki je bil prepričan, da mu pripada tako pravica do patronata kot tudi do nastavitve kanonikov. Zato je tudi postavil Francesca Terzija na izpraznjeno mesto v lovranskem kapitlju. Baron d'Argento je cesarici tudi sporočil, da se markiz de Priè in pazinski glavar Martin de Terzi v svojih dejanjih dopolnjujeta in bo zato reševanje tega spora dolgotrajno. Spoznal je tudi, da je sam v dokaj slabem položaju, ker v deželi ni našel neke objektivne osebe, ki bi ji lahko zaupal, in se je moral zanašati le na tujce, ki pa jim je treba tudi plačati. Delu, ki mu je bilo zaupano, se ni mogel popolnoma posvetiti tudi zato, ker je imel veliko opravkov s svojo posestjo, ki je bila zelo razdrobljena.

Na ugovore lovranskega kapitlja je reagiral tudi pazinski glavar Martin de Terzi in pisal Reprezentanci v Ljubljano. V pismu je spregovoril o tem, da je bilo eno mesto kanonika v Lovranu prazno štirinajst mesecev. Ker je po njegovem mnenju imela pazinska grofija nad kapitljem pravico patronata, je pač tja namestila nekoga po lastnem okusu. Pazinska grofija je zato ponižno prosila, da bi tožnike iz Lovrana pod kaznijo začasnega suspenza prisilili, da prekličejo vse pritožbe nunciaturi in puljskemu škofu. V korist cerkve in duš naj se uredijo razmere v komisiji barona d'Argenta. Baron je sicer pridno hranil vse dosegljive dokumente, vendar pa se zdi, da je bila v začetku leta 1748 cesarica že prepričana o tem, da tega vozla ne bo sposoben razvozlati. Markiz de Priè je kljub vsemu prav v tem času zaprosil za pravico patronata nad župnijo in kanoniki v Lovranu (AS. - RK., 138).

Vsi naštetih spori se v omenjenih dveh letih niso razrešili, pač pa jih je podedoval novi lastnik pazinske grofije grof Montecuccoli, ki je pazinsko grofijo kupil od markiza de Priè. Prodaja je bila sklenjena v Ljubljani 1. septembra 1766, 6. aprila 1767 jo je ratificirala dvorna pisarna na Dunaju (De Franceschi, 1963, 120).

Pičen (Valvasor, 31)

ADMINISTRATION IN THE AUSTRIAN PART OF ISTRA
DURING THE 18th CENTURY*Eva HOLZ*

Milko Kos Institute of History, ZRC SAZU, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 4
Science and Research Centre of the Republic of Slovenia, Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18

SUMMARY

The introduction of modern administration in 1747 brought novelties also to the Pazin county. At that time the irregularities committed by the Pazin prefect Martin de Terzi came to light. It became known that he and his entire family collaborated in wine smuggling from the Venetian to the Austrian parts of Istra, that he had sold timber to the Venetians, although this was strictly forbidden, and that he had turned a blind eye to the smuggling of domestic animals and meat from the Austrian to the Venetian parts of Istra. The irregularities at courts, as well as the fact that he interfered with the ruler's right of liberty of movement (salvus conductus), also came to light. Also proved was his falsification of documents as well as sale of Austrian convicts to the Venetian galleys. For all these reasons he was even imprisoned at Ljubljana Castle.

He was known to be in conflict with church authorities as well. With the Pićan bishop, for example, he could not agree about the borders. The bishop complained that the prefect interfered with his matters, that he made it impossible for him to settle matters among people in the villages, which were under the Pićan diocese. The borders, which were not defined, led to quarrels and even conflicts, which sometimes ended with a murder. With the Lovran chapter the Pazin prefect quarrelled because he tried to force upon him to accept his cousin in taking a vacant seat.

When leaving his prefect's office he took with him the all-important documents, and this is why the central authority became involved in a long-lasting dispute with him.

VIRI IN LITERATURA

- AS. - RK.** - Arhiv republike Slovenije - Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, škatla 138 (Mitterburger Akten).
- Bertoša, M. (1983):** Nemirne granice knežije (građa u Državnom arhivu u Veneciji o graničnim sukobima i sporovima između mletačke Pokrajine Istre i Istarske knežije. Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu 26, Pazin - Rijeka, 9-79.
- Juričić Čargo, D. (1997):** Odnos kranjske dežele do Istre in beneške republike (16. stoletje) v luči kranjskih virov. Ljubljana, 148 str. (Magistrska naloga. Dostopna je na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani).

- de Franceschi, C. (1963):** Storia documentata della Contea di Pisino. A cura del figlio Carlo. Atti e memorie della societa italiana di archeologia e storia patria, Nuova serie, vol. X, XI, XII Venezia.
- Faber, E. (1997):** Vom Schicksalsverlauf einer Grenzregion in der Neuzeit am Beispiel Istriens. Carinthia I, 187, Klagenfurt, 283-326.
- Valvasor, J. W. (1689):** Die Ehe des Herzogthums Crain. Laybach MDLXXXIX; Des Hochlöblichen Herzogthums Crain Topographisch-Historischer Beschreibung Eylfftes Buch von den Städten, Märckten, alten und neuen Schlössern, Klöstern, Garten in Crain; und allerley dabey vorgegangenen Denkwürdigkeiten, 730 str.
- Vilfan, S. (1954):** Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (XVI.-XIX. stoletje). Zgodovinski časopis 8, Ljubljana, 27-86.
- Die österreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild 15. Das Küstenland.** (Görz, Gradiska, Triest und Istrien). Wien 1891, 372 str.
- Handbücher** und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918. Ein historisch-bibliographischer Führer = Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918. Zgodovinsko-bibliografski vodnik = Manuali e carte sulle strutture amministrative nelle province di Carinzia, Carniola, Litorale e Stiria fino al 1918. Guida storico-bibliografica. Graz- Klagenfurt -Ljubljana - Gorizia - Trieste 1988, 375 str.